

ezzel a teológiai iskola (divinity school) első graduált hivatásos iskola lett Harvardban. 1815-ben az egyetem kormánya adakozásra hívta föl az intézet barátait a teológiai oktatás eszközeinek szaporítására. Az aláírók társulatot alapítottak, melyre az iskola gazdasági ügyeinek kezelését bízták az egyetem ellenőrzése mellett. Noha a társaság tagjai unitáriusok voltak, alapelvül fogadták el s iktatták be az egyetem alkotmányába, hogy sem a tanároktól, sem a tanulóktól nem kívánják a keresztény szó használatát az iskola elnevezésében és ezzel a teológiai iskola a felekezetenélküliség alapjára állt. Az igaz, hogy néhány évig azonosították az unitárius kongregacionálizmussal, graduáltjaikat más egyházak nem örömet látták, 1878—79-ben azonban Elliot elnök felhívást intézett az egyetem barátjaihoz az iskola alapjainak növelésére és a felhívásban határozottan ki volt mondva, hogy az egyetem kormánya felekezetenélküli elveket vall. Az iskola ettől fogva ebben az irányban működik, a lefolyt 30 év alatt 17 különféle felekezet katedráján találtak a teológiai iskola tanítványai alkalmazást. Háromévi folytonos hallgatás után jelentkezhetnek a tanulók a teológiai doktorátusra (D. D.). A tanulónak szabadságában áll tetszése szerint választani és hallgatni előadásokat, de a grádusra jelentkezők nem mellőzhetik a következőket: Oszövétség, Újszövétség, egyháztörténet, vallástörténet, hittan, etika, homiletika.

BOKOR JÓZSEF.

EGY OSZTÁLY MAGYAR DOLGOZATAI.

A magyar írásbeli dolgozatok kérdése végre aktuálissá lesz nálunk is: a hivatalos és hivatásos körök is foglalkozni kezdenek vele. Néhány éve Vass Bertalan tette szóvá az O. K. T. E. pécsi közgyűlésén a fogalmazás kérdését, különösen azt sürgetvén, hogy a stilisztika tanítását váltsa fel a stílus, az élő nyelv megismertetése. Újabban a Budapesti Tanári Kör szólta a kérdéshez (O. K. T. K. 1912. 34—35. sz.) és az 1912. évi közgyűlésnek is egyik legfontosabb tárgya volt a magyar fogalmazástanítás Négyesy László előadásában, mely azonban inkább csak programot adott. «Indítsuk meg a tapasztalatok gyűjtését», adta ki a jelszót, mert szükséges, hogy az elméletet hazánkban is megelőzze a gyakorlati anyagnak az összehordása, rendszerezése és áttekinthetővé tétele, még pedig közös erővel.

Ezt a munkát én nagy kedvvel már évek óta végzem. A magam okulására kísérleteket folytattam az anyanyelvi tanításnak épen ezen a területén; van is gazdag gyűjteményem a vezetésem alatt készült

legjobb dolgozatokból egyrészt, másfelől azokból a hibákból, melyekkel az alsó és felső osztályok gyakorlataiban legsűrűbben találkoztam. Még nem beszélhetek kész eredményekről, általános tanulságokról. Nem mondhatom, hogy már megvan a biztos vezérelvem, mely osztályról osztályra útmutatóul szolgálhatna a téma megválasztásában, kidolgoztatásában, hasznosításában. De épen mivel e kísérlet maga is tanulságos lehet, a tavalyi tanév tapasztalatai alapján a nyilvánosság előtt is be akarok számolni egy osztályomnak kilenc magyar dolgozataról. Nem követendő példaképen, hanem hogy rajta okulva mások újabb, mélyrehatóbb, összefoglalóbb tanulmányokkal álljanak elő.

I. Az 1912—13. tanév elején egy 32 tagú V. osztály magyar tanítását vettem át, felében más tanár kezéből. Hogy ezeknek is ismerjem értelmi fejlettségét, egyúttal írásbeli készségét, felhasználtam mindjárt az első alkalmat. Iskolánknak, a székesfehérvári áll. főreáliskolának régi szokása, hogy a tanulókat az V.-től kezdve magázzuk. Mikor tehát a legelső órán elhangzott a fiúknak szokatlan, magázó: «Üljenek le!» ehhez az udvarias megszólításhoz egy kis közös elmélkedést fűztünk a megbecsülés eme külső jeléről, ennek okairól, a nagyobbak előjogairól, kötelességeiről. Ez a megbeszélés adta azután az első dolgozat tételét, diszpozícióját is. Az impurumokat «Üljenek le! Gondolatok a felső osztályok küszöbén» címmel egy hét mulva be kellett mutatniok. És ime kiderült, hogy új gondolatot egyáltalában nem tudtak termelni, ami mondanivaló pedig az iskolai tárgyalásból rájuk ragadt, azt csak döcögve, nehézkesen, zavarosan tudták összefűzni egészé. Ezért legjobbnak láttam, hogy mintának felolvassom a saját fogalmazványomat, melyet a nehézségek előzetes megismerése céljából minden gyakorlatból el szoktam előre készíteni. Tudtam ugyan, hogy a körmölő diáknak most már önkéntelenül is fülébe csengenek majd a hallott kifejezések, bekezdések stb., de kezdetnek azt is elfogadható, sőt hasznos feladatnak tartom, ha a tanuló valamely gondolatmenetet hallás után mintegy másolni tud. Egy hét mulva újra felolvastattam az impurumokat, csiszoltattam, módosítottattam rajtuk a legkisebb részletekig menő gonddal és csak azután adtam fel tisztázásra. A javítási órán mellőztem a tárgyi vagy szerkezeti szempontból való bírálatot, hanem pusztán az egyes mondatok szabatoságára, magyarosságára vonatkozó hibákat tettem megbeszélés tárgyává. De itt sem a hibáknak egész sorozatát — a tömegesség csak zűrzavart okoz — hanem néhány gyakrabban előforduló hibát. Ahol csak tettem, utaltam Kelemen: Jó magyarság-ának megfelelő fejezeteire, mely könyv gyakorlati érzékével sok ügyes tanácsot ad a fogalmazásra. Végül az előfordult hibák miatt Borbély: Nyelvünk védelme című könyvecskéjéből felolvastam egy pár fejezetet, hogy így

népszerűsített formában tán jobban megkapja a tanulók figyelmét a megrótt hiba. Az említett két könyvet később is használtuk majdnem minden gyakorlatjavításkor.

II. Az októberi dolgozat címe ez volt: «Párhuzam Toldi és Toldi estéje első éneke között.» Azt akartam látni, vajon a tanulók azokat a szempontokat, melyeket tavaly a Toldi elemzések énekenként követtünk, tudják-e az új olvasmányra kritikailag alkalmazni? A párhuzam azonkívül formai tekintetben is különös és új feladat elé állította a diákokat. Mert az bizonyos, hogy minden téma megkívánja a maga stílusát; ha jól átgondoljuk valamely dolgozatnak a címét, előre megmondhatjuk, hogy kidolgozására milyen előadásmód lesz a legalkalmasabb. Most is rövidesen megállapíthatta az osztály, hogy ne sokat beszéljen, hanem sokat mondjon; merüljön el a tárgyba, de ne veszítse el a vezérlő szempontot, törekedjék világos gondolatra, és pregnáns beszédre. Az első impurum szerkezete még nagyon laza volt, különösen azoké, kik előbb végigmentek a hasonlóságokon, azután az ellentéteken. Azért megállapodtunk abban, hogy ajánlatos lesz a főszempontok szerint tagolni a dolgozatot és pl. először egybefoglalni az egyező és eltérő szerkezeti vonásokat, majd felsorolni a *motiválásban* mutatkozó hasonlóságokat stb.

A javításkor felolvastam a legjobb dolgozatokat, rámutattam a legtalálóbbszembeállításokra, legvilágosabb antitézisekre, meg is beszéltük a leghatásosabb párhuzamos és ellentétes mondatkapcsolások módjait. És a javított kiadásban, melyet a tanulók a javítási óra után a magánszorgalmi füzetükbe bele szoktak írni, már néhány nagyon ügyes, tömör, mondhatni értékes dolgozatra akadtam.

III. November elején a Toldi estéjével végeztünk. Összefoglalásul új szempontból kívántam az egészet áttekinteni és ezt megtaláltam abban a Nagy Lajos és Toldi közt levő, mondhatni politikai ellentétben, melynek Toldiban még nyoma sincs, itt meg egyik főmotívuma a cselekvénynek. Ennek az ellentétnek belső rugóival, valódi természetével a költő csak lépésenkint, énekről énekre haladva ismertet meg bennünket. Kezdetben úgy tűnik fel a dolog, mintha kicsinyes dac, sértett hiúság lett volna Toldi visszavonulásának az oka, később megtudjuk, hogy országos ügyekben, fontos nemzeti kérdésben különböztek össze a jó barátok és csak a végső találkozáskor, Toldi halálos ágyánál tisztul a helyzet. Érezzük, hogy elvek, világfelfogások képviselői állanak egymással szemben, a konzervativizmus és a haladás bajnoka, a régi kor hamisítatlan, nyers erkölceit védő loyag és a nyugati művelődésért, a magyarság fejlesztéséért hevülő király. Hisz ezredéves történelmünknek lapjai Szt. Istvántól mai napig ismerik ezt a küzdelmet és nagyon csodálkoznám, ha Arany lelke

előtt nem Széchenyi harca lebegett volna, melyet a 30 as és 40-es években a konzervatívokkal vívott.¹

Midőn ebből a gondolatkörből gyakorlatot terveztem, egészen egyszerűen az volt a céloom, hogy a tanulókkal ebből a nézőpontból újra átolvastassam a verset és kikerestessem velök mindazokat a sorokat, melyek erre az ellentétre világot vetnek. Száraz anyaggyűjtésnek terveztem a dolgozatot, azonban a kérdés tárgyalása közben nem tudtam megállani ezen a ponton, csábított a nemzetpolitikai háttér és ahelyett, hogy egyszerűen azt kérdeztem volna: «Miképen ismerkedünk meg fokozatosan a Nagy Lajos és Toldi közti ellentéttel?» inkább «szépen,» «nagyot mondón» így tűztem ki a tételt: «Nagy Lajos és Toldi két elv képviselője.» Megtartottam ugyan alcímnek az anyaggyűjtés terminusát, de a tanulóknak úgy látszik magas volt a főcím és azért vagy elbeszélésre fogták a dolgot és mesélgettek történeteket, miképen veszte össze a barátok, vagy kifejtették a maguk tudása szerint az ellentétnek tényleges mibenlétét. A befejezésben a legtöbben hivatkoztak hasonló ellentétekre a magyar történelemben, de történeti belátásuk nem bizonyult elég mélynek; a téma így elmélyítve, az V. osztálynak még nehéz. Pedig ha nem ijedünk meg az ilyen száraznak látszó anyaggyűjtő, vagy akár statisztikai dolgozattól, melynek főkövetelménye a pontosság, a lelkiismeretesség és megbízhatóság, akkor jó szolgálatot teszünk a fogalmazás, de általánosabban a nevelés céljainak is. Hisz tudományos irodalmunk, sőt közéletünk is bizonyos tekintetben épen az adatgyűjtésnek ezt a felületességét, hiányosságát sínyli, mely nem merül el kellően a tények vizsgálatába.

IV. A következő gyakorlat iskolai volt. Ilyenkor olyan tételt szoktam és kell is választani, mely tárgyi tekintetben semmiféle nehézséget nem okoz, csak a megszerkesztés vagy fogalmazás módja a fontos. Versek tartalmának elmondását már az alsó osztályokban eléggé gyakoroltuk szóban és írásban, főleg oly elbeszélő-versekét, melyekben a lényegesnek a felismerése volt a főcél, mikor a tanulóknak a főeseményt a maga összefüggésében és tagozódásában kellett

¹ Nagy Lajos híres programja (Toldi estéje V. 13. vsz.)

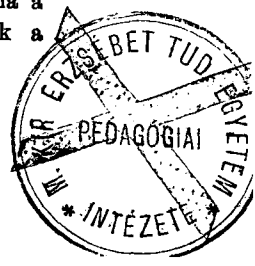
«Hogy karra se légyen gyöngébb, mint az atyja,
Ellenben, ha lehet, fővel meghaladja»

majdnem szószerint megegyezik a Hitel következő szavaival: «A vad ember nem erősb védelme, nem keményebb pajzsa az országnak, mint a tanult, a szelíd; készüljünk azért inkább épen olyan erősek és bátrak lenni harcban, mint régi apáink valának, de kiműveltebbek, tanultabbak, nyájasabbak mint ők s kivált otthon.» («A magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményei engednék» c. fejezetben.)

bemutatnia, a mellékes dolgokat pedig lehetőleg kerülnie. Másképen kellett most eljárni a *Szondi két apródja*-val. Ennél a balladánál, melynek minden versszaka önálló és egyformán fontos kis művészi egység, ahol a cselekvény fonalai párhuzamosan és mégis egymást keresztezve haladnak, itt a tartalom elmondása a szerkezet feltűntetése nélkül alig képzelhető, a szövegből pedig egy sor sem volt melőzhető. Természetesen elolvastuk Greguss mesteri elemzését, mely a versnek egy rejtett szépségét sem hagyja kiaknázatlanul és mivel így az adatok teljesen tisztázva voltak, az osztálynak már csak az volt a feladata, hogy a) összefoglalóan megmondja, mit tartalmaz a vers bevezető, tárgyaló és befejező része, majd b) minden versszaknak külön-külön megnevezze a tárgyát; összesen tehát 3 + 19 mondat. Természetes, hogy nyelviileg a legnagyobb rövidsége, velőssége, pontosságra kellett törekedniök; a külalakot is olyannak kívántam, mint mikor vázlatot készítettünk.

A dolgozatok, — ha nem számítom azt, hogy egynéhányan nem értették meg a verset, mások meg Gregussnak minden megjegyzését a dolgozatba beleszorítandónak vélték — elég jól sikerültek. Általában csak egy nagyobb hibát kellett a javításkor szóvá tennem: az összetartozó (tehát páros vagy páratlan) versszakok elmondásában izlés vagy ügyesség hiányából nem tartották meg a kellő egyöntetűséget. Az egyik strófának pl. referáltak a tartalmáról: Ali újra megtámadja Drégelyt; de a következőnél csak megnevezték: a támadás visszaverése; az első versszakokról bőszavúan mesélgeti az egyik: «az író bemutatja a felhőbe burkolt drégelyi romnak a képét: a leáldozó napnak utolsó sugara vetődik a düledező romra. Szemben vele szép zöld hegyormot látni,» de a III. és IV. versszakról csak ennyit mond: a szultán és a szolga párbeszéde. De azért akadtak, kik ügyesen és a tárgynak valóban megfelelően a páratlan versszakok tartalmát végig elbeszélték. «Két apródját ajándékokkal elküldi Alihoz,» a páratlanokét pedig tartalmi idézet formájába öltöztették: «Dús Ali még a szellőtől is megóv benneteket.» Az ilyesféle gyakorlatokat, melyekben a kifejezés keresése, mérlegelése, tömörítése a feladat, nagyon üdvöseknek, hasznosaknak tartom.

V. E dolgozattal sok tekintetben ellenkező célzatú volt a következő: «Egy látogatásom a helybeli múzeumban.» A leírandó anyag megválogatásában, elrendezésében is szabad kezök volt, nyelv dolgában pedig a megkötött szűkszavúság helyett az élénk, színes, fordulatos leírás volt az ajánlatos. A régi recept, hogy a leírást elbeszéléssé kell átalakítani, vajmi keveset lendített a jelen esetben a felsorolás egyhangúságán; érdekessé csak úgy lehetett a leírás, ha a tárgyak gondolatokat vagy legalább is megjegyzéseket keltettek a

szemlélőben és ha azokat elég egyéni és tanulságos módon elő is tudta adni. Hogy ezt a folyamatot semmivel se befolyásoljam, nem vittem el az osztályt most együttesen a múzeumba, mert meg akartam óvni növendékeim teljes apperceptív szabadságát: hadd tanuljanak meg egyedül nézni és látni! Érdemes volna feljegyezni, de nem tartozik egészen ide, hogy a sokféle muzeális tárgy közt melyek vagy milyenek kötötték le az ifjúság érdeklődését. Csak megemlítem, hogy majd mindegyik tanuló észrevette, többen le is rajzolták azt a faragatlan, egyszerű hóhérszéklet, melyen az utolsó fehérvári lenyakazás történt, olyan hatékonyak voltak a felkeltett asszociációk. Megjegyzem még, hogy ezt a dolgot illusztrációkkal is kísérhették és kísérték a ceruza- vagy tollrajzban ügyesebb tanulók. Az évvégi iskolai rajzkiállításon megérdemelt tetszést is arattak.

A dolgozatok eredménye kielégítő volt: a tanulók élénkségre, szemléletességre törekedtek a leírásban, megjegyzéseik elég érdekesek voltak, némelyek ügyesen csoportosították is a tömérdek tárgyat helyi vonatkozású, művészi értékű, a családi, a politikai életre vonatkozó emlékekre stb. A nyelvükből azonban egy óriási példatárt péceztem ki, melynek feldolgozásával két javítási órán is alig végeztünk és amellyel pusztán a változatosság elleni hibákat illusztráltam. Stilisztikai tankönyveink kissé mostohán bánnak a fogalmazásnak ezzel a követelményével, úgyszólván csak az egyhangú, sablonos mondatkezdéseket és — kapcsolásokat említik. Mi is összeállítottuk a módoknak egész sorozatát, melyekkel a folytonos, «ezek» «itt vannak», «láthatjuk», «majd szemünkbe ötlük,» «ha körülnézünk» stb. pótolható. De az egyhangúság ellen vét az is, ki csupa hasonló szórendű főmondatdal dolgozik, vagy aki minden második főnév után pusztán megszokásból odateszi a vonatkozó névmást, holott az ilyen mellékmondat sokszor egyszerű jelzővel jobban elintézhető: «az egyik szekrényben rézmet-szeteket láthatunk, melyek művészies kivitelűek,» máskor meg a mellékmondat értéke, súlya nagyobb a főmondaténál, pl.: «Ezek hatalmas edények voltak, melyek a halottak befogadására szolgáltak;» helyesebben: «és a halottak...» Szabatosság szempontjából is nagyobb figyelmet kellene fordítanunk a fő- és az egyes mellékmondatfajok különös szerepére: «Arrább biztonsági tűket találunk; tehát már a rómaiak idejében ismerték ezeket, melyeket fibuláknak hívtak.» «Ezek közül különösen megemlítendő a római téglák, melyek a földön hevernek.» «Ezeken a színlapokon már szerepel Déryné, aki az akkori évek egyik híres színésznője volt.» Egyik tanuló az egyéninek gyakori ismétlése által lesz unalmassá, nagyhangúvá: «Ezekhez azt a gondolatot fűztem;» «ezeket figyelmesen megnéztem, majd elgondolkoztam;» és fűztem tovább előbbi gondolataimat.» Egyhangúságnak

éreztem még azt az ügyesnek látszó fogást is, mellyel egy különben könnyűtollú diák épen változatossá, élénkké kívánta tenni dolgozatát: az első teremben megszólaltatja az őskor mammutját, a következőben a rómaiak emlékeit, kik megvetik a mai hitvány világot, a harmadikban meg Bercsényi és a 48-as honvédek vetekedve dicsekszenek. Mikor azután az utolsó terem madárgyűjteményében a kőszáli sas ismét csak prédikálni kezd a kis szárnyasoknak, akkor egyszerre elveszti az érdekességét: a jóból is megárt a sok!

VI. A legközelebbi dolgozat tárgyköréről a *Hitel* kínálkozott. Rendkívül szeretem ezt a könyvet, nemcsak eszmei tartalmánál fogva, hanem pedagógiai okokból is, mert legalkalmasabb olvasmánynak tartom arra, hogy iskoláink esztetizáló, elméleti világába a gazdasági, gyakorlati életnek nemzeti idealizmussal felfogott képét belevetítse. Többször el is olvastattam már az V. osztályban és mindannyiszor meggyőződtem róla, hogy nem Széchenyi nyelve nehéz, — mert annak őserejű, hatalmas árja magával ragadja azt, ki egyszer belémerészkedett — hanem a tárgy idegen teljesen a mi ifjúságunktól. Annál inkább kell azonban megküzdenuk vele, még pedig — nézetem szerint — már az V. osztályban, hol legjobban ráérünk. Csak-hogy az így tört utat járttá kell tennünk a VI., különösen a VII. osztályban néhány jó közgazdasági, szociálpolitikai értekezéssel vagy tanulmánnyal; és akkor a legfelsőbb osztály teljes sikerrel és kedvvel fogja lapozgatni Széchenyit, Eötvöst. Mi egyelőre nem tartottuk feladatunknak a *Hitel* minden részletének megvilágítását, hanem a csapongó eszmetársulások közepette is nyomon követtük Széchenyi főtételét, a hitelnek mindenekelőtt való szükségyszerűségét: akár közgazdasági értelmében veszi a szót, akár az erkölcsi hitelt, az embertársak közti kölcsönös bizalmat prédikálja vagy az önmagában és a nemzet jövőjében való erős hitet hirdeti reformatori lélekkel. Írásbeli dolgozatunknak is ezt a kérdést adtam címül: «Miképen kívánta Széchenyi érttetni a *hitelt*?» Tanult, megtárgyalt gondolatoknak rendezett előadását célozta tehát a tétel, a címszó különféle jelentéseinek magyarázatát, ezek mindegyikének értelmes körülírását és kifejtését.

Felvetődött azonban a *Hitel* olvasgatása közben még egy másik feladat, melynek kipróbálását annyira tanulságosnak tartottam, hogy a kísértésnek nem tudtam ellentállni. Elemeztettük a «Néhány a tárgyat megelőző észrevétel» c. fejezetet, megfigyeltük Széchenyi eljárását, amint a cikk elején odavet hat, látszólag összefüggés nélküli közmondást, mint hozza azokat aztán szerves kapcsolatba egymással és miképen alkalmazza a hazai viszonyokra. Majd megkíséreltük az értékes gondolatokat egyenként, bővebben és többoldalúan kifejtteni:

a Széchenyi-féle «Iserd meg magadat» figyelmeztetést pl. párhuzamba hozni a Pázmány önmegismerésével; igyekeztünk a nulla dies sine linea-t az állhatatosság és szorgalom erényeire visszavezetni, a «rendnek» mindenféle értelmét megmagyarázni stb. Épen mivel az ilyen elmélkedések annyira ritkák a mi moralizálás nélküli tanításkunkban, azért kaptam kedvet olynemű írásbeli kísérletre, melyet minden modern pedagógus az elavultság legsúlyosabb anathémájával szokott illetni; értem a chriaszerű feldolgozást. Csakhogy én nem a chriáznak mesterkéltséget, a gondolatokat merev formalizmusba szorító diszpozicionális rendszerre gondoltam, hanem inkább azt kérdeztem a tanulóktól: mi e gondolat értelme, tanulsága? A diszpozíciót csak két pontra szorítottam: a) a tétel megmagyarázása: mit értünk rajta szűkebb és átvitt értelemben. b) a tétel igazolása a gyakorlati vagy történeti életből való példákkal. Széchenyi hat mondása közt tetszés szerint válogathattak a tanulók; ám a kísérlet — amint a javítási órán bevallottam — nem sikerült. Pedig a gondolatokat eléggé megértették, elég érett ésszel alkalmazták is a maguk és környezetük életére, de a filozófiai nyelvre, különösen pedig a mondandók logikus elrendezésére nem voltak kellőképen előkészítve. Mi ebből a tanulság? Hogy a gondolati, vagy amint Németországban nevezik, az általános tételt végleg mellőznünk kell? Azt gondolom, hogy nem; csak meg kell találnunk és be kell gyakoroltatnunk a gondolat kifejtésnek természet-szerű, modern módját, mely valódi eszmekeltésre vezet, nem pedig pedáns formulázásra, vaskalaposságra. Másfelől pedig adjunk alkalmat a tanulóknak, hogy értékes gondolatokat szerezhessenek is, akár egész olvasmányok, akár idézetek útján!

VII. A nehéz dolgozat után iskolai gyakorlat volt soron, az elbeszélő stílus bemutatása következett. Beszámolókat kívántam az osztály legérdekesebb, kötelező magánolvasmányáról: *Az új földesúr*-ról. Ám melyik részletet mondassam el? Az egész bonyolult tartalomnak az elmondása kissé sok. Hol van a regényben az a kis egység, mely önmagában is megálló, kerek egész? Ennek a megállapítását a diákokra bízam és címül azt írtam a táblára: «*Az új földesúr*-nak egy érdekes jelenete.» Ők maguk döntsék el, mit találtak legérdekesebbnek, ők maguk kerekítsék ki a részletet olyformán, hogy igazán jelenet legyen, melynek eleje, közepe és vége van és írják meg úgy, hogy egy-két óra alatt — az iskolai gyakorlatra rendszeren egy kettős órát szánok — teljesen végezzenek vele.

Ugyanakkor fakultative egy másik tételt is feladtam: külső tekintetben az elsőhöz hasonló, tárgy és eszmekör dolgában attól teljesen eltérőt. «Egy természetrajzi (vegytani) óránk» címén olyan jelenetnek a leírását kívántam meg, melynek ők maguk személyes

részesei voltak, ú. n. saját élményt, amely témafajt az újabb elmélet-írók, különösen a franciák, nagyon is felkapták. Irányítottam pedig az önmegfigyelő emlékezetüket olyan érdekkör felé, mely az iskolai életen belül épen ebben az osztályban erős versenyre kel az irodalmival. Sokan megfigyelhették már a reáliskola V. osztályában, hogy a diákok nagy része milyen lelkesedéssel, mohósággal veti magát a természettudományokra, melyek most lépnek kutató és demonstráló módszerükkel először a megbűvölt ifjú lélek elé, hogy minden egyéb érdeklődést egyidejűleg háttérbe szorítsanak. Ez új megismerési vágynak deferálni szoktam alkalomadtán, pl. a német olvasmányok megválogatásában és most is azért adtam az egyik tételt a figyelemnek ebből a centrumából. 32 tanuló közül 26 fogott hozzá nagy buzgón, hogy kedvelt tárgyáról beszélhessen. A kidolgozáskor pedig kitűnt, hogy sem az érdekesség, sem a kerekesség szempontjából nem tudták megközelíteni az «Új földesúrról» szóló gyakorlatokat. Emzek az érdekességet jobbra az óra külső körülményeiben keresték; a tanár intézkedéseinek, a drukkolásnak, apró diákcsínyeknek meglehetősen nagy teret szántak és vagy nyolcan hosszadalmasan elmesélgették azt az «eseményt,» hogy a durranógáz bemutatásakor egyik osztálytársuk megijedt és csak később tette jóvá gyávaságát; ellenben az irodalmiak egészséges érzéssel csupa olyan részletet válogattak ki, melyeket a költő érzelmessége vagy humora valóban érdekessé tesz, így a két testvér nemes versengését, a fiatal Garamvölgyi hőstettét, vagy a csendőrök kómikus házkutatását Kampós uram házánál. Az egyik felsorolta Pajtayné udvarlóit, részben Jókai saját szavaival, mutatván, hogy az író szavai mennyire megmaradnak az öntudat küszöbe alatt, négyen meg Grisák dr. rovására mulattak. Ugyancsak láthattuk a kétféle dolgozatok egybevetéséből, hogy a kerekésnek is jobban szolgált a művészi egység, melyet kiéreztek, mint a tanórának mégis csak technikai egysége. Amott — érdekes megfigyelni — csupa epizód-szerű, valóságos jeleneteket mesélnek, legömbölyítve, mint a kagylóban a gyöngy: emitt alig tudták a tanításnak nagyszerű, áhítatkeltő tárgyát az óra és az elbeszélés központjává tenni. A dolgozat rendszeren a csengetéssel végződik és épen csak egy fiú tudta az előadását kedves naivsággal befejezni: «Nem is esett jól az ebéd, mikor rá gondoltam, hogy egész állatsereglet mászkál a szájamban» (az órán a nyálkának mikroszkopikus vizsgálatáról volt szó).

Nyelvi tekintetben, az elbeszélő stilusnak megfelelően, szóba került az igeidők, az időhatározó mellékmondatok (míg: mialatt, mikor: miután) használata, a meglepő fordulatok stilisztikai előkészítése, továbbá miképen élénkíthető az elbeszélés felkiáltó, kérdő mondatokkal vagy közbeszúrt beszélgetéssel. Utóbbira kitűnő példát adott

egyik tanuló, ki a Garamvölgyi és Grisák közti egész jelenetet párbeszédben mutatta be, ezzel öntudatlanul eltalálván azt a formát, melyet a következő gyakorlatban meg akartam próbáltatni.

VIII. A párbeszédes formának az irodalom történetében mindig nagy szerepe jutott, nem annyira az igazságok kikutatása, mint inkább az eszmék tisztázása terén, nem is szólva a cselekvény-mozgató drámai dialógról, mely minden korban a fejlett irodalmi nyelvnek egyik legművészeibb hajtása. Gyakorlás céljából ezzel is meg szabad hát próbálkoznunk egyszer az állandó diszkurzív előadás helyett! A második osztályban is megpróbáltam az idén. Miután a Lykurgos és Solon törvényhozásáról szóló olvasmányokat nagy érdeklődéssel elolvastuk, versengésre szólítottam fel a két pártra osztott fiúkat, kik Athént, illetve Spártát képviselték és azok olyan parázs vitatkozást, vagy mondjuk feleselgetést produkáltak, hogy öröm volt hallgatni. Az V. osztályban ugyanerről a témáról — Athén és Spárta, két polgár versengése — már nyugodtabb, logikus és rendszeres vitadialógust várhattam. A két város törvényeire a tanuló még az alsóbb osztályokból emlékeznek, az V. osztály történelmi tanítása elmélyítette a belátást, a magyar órákon együtt is megbeszéltük a törvényhozó szándékait, intézkedéseik főkülönbségét Perikles halotti beszédével kapcsolatban. A nehézség, miképen tudja egy tanuló mindkét álláspontot helyesen képviselni, nem nagyon jött tekintetbe.

Az eredmény nagyon szép volt, az évnek legsikerültebb dolgozatait kaptam (5 jeles, 17 jó, 10 elégséges). Meglepő volt, hogy a tanulók milyen ügyes, majdnem drámai helyzeteket találtak ki a beszélgetés számára: az olympiai játékokon találkozik a győző a legyőzöttel, Spartakus látogatóban van vendégbarátjánál és elmoralizál Athén palotáin, az athéni tanuja egy Taygetosz-hegyi gyermekgyilkosságnak és eliszonyodik. Rendesen valami kirívó szokásnak a bírálatából indul ki a beszélgetés, majd áttér a túlzord és elpuhult életmódnak a szembeállítására és az eltérő nevelési elvek hangoztatásával ér véget. Egyesek még a beszédben is jellegzetességre törekedtek, az athéniit udvariaskodónak, virágos beszédűnek mutatták be, a spártainak rövid, határozott, lakónikus feleletet adtak a szájába. Mindenképen meglátszott a dolgozatokon, hogy a fiúk kedvvel mélyedtek a tárgyba és lélekkel vitték a párbeszédet. Leggyengébbnek minősítettem azokat a dolgozatokat, melyek mintha valami tankönyvnek vagy kidolgozott párhuzamnak fejtegetéseit osztották volna szét részekre és adták a két szereplő ajkára, kik egymásután beszéltek csak, de nem egymásnak. És itt egy figyelemreméltó esetet akarok megjegyezni: az a tanuló, ki az osztályban tán legélénkebben, legkönnyebben ír, az most a legtudományosabb színezetű, nehézkes és

vontatott dolgozatot adta be — annak jeléül, hogy nem minden stílus való akárciknek és hogy mindegyiket külön gyakorolni kell.

IX. Az V. osztálynak hagyományos dolgozatai közé tartozik egy vagy két szónoki beszéd. Az Értesítők tanúsága szerint* rendszeren márciusi vagy áprilisi ünnepi beszédeket készítenek a tanulók, noha a tények ismerete s történeti belátás dolgában ritkán állnak azon a fokon, melyen e napok jelentőségét érdemlegesen méltányolhatnák. Én inkább a VIII. osztályban, a történelmi tanítás legvégén szoktam az ilyen beszédet megírtni, a legjobbat az iskolai ünnepélyen el is mondítani. A szónoklatok felépítésében is túlságosan ragaszkodunk még a régi retorika követelményeihez. Holott a modern kor szónoklata sokban túltette magát ezeken a formákon, új szónoki műfajokat létesített, melyeknek szabályai megállapítva nincsenek ugyan, de az bizonyos, hogy hely, idő, környezet, jelenlevő közönség szerint rendkívül változatosak. Szerencsére a mi iskolánk ezekre a fajokra nézve is mesteri mintaképekkel rendelkezik. Intézetünk volt igazgatójának, Kuthy Józsefnek, némely jelesebb beszédét és dolgozatát összegyűjtve kiadta a tanári testület; ezekből elolvastattam azután több iskolai ünnepi megnyitó, felköszöntő, búcsúzó beszédet. A szónoklatok modern eszmeköre, művészi nyelve és nem csekély mértékben helyi színezete kiváló módon felkeltette tanítványaim figyelmét.

E minták alapján az iskolai életből választottam az utolsó — zárthelyi — dolgozatunk tárgyát és valamelyik tanárhoz intézett «Felköszöntő»-t kívántam. Milyen alkalomból köszöntik fel a tanárt és különösen hogy kit, azt a tanulók tetszésére bízom: ilyformán akartam elérni azt, hogy szavaik őszinte és egyúttal egyéni viszonynak legyenek kifejezői. Noha Kuthy beszédei tele vannak szebbnél szebb gondolatokkal és az egyénben is rendszeren a hivatást, a foglalkozást ünneplik, — a tanulóktól ebben a tekintetben nem várhatam sok önállóságot, eredetiséget. Birálatomban azért főleg nyelvi szempontokra szorítottam, a dolgozatok előadását egybevettem a némileg hasonlókorú első dolgozatnak az előadásával és nyugodt lélekkel mondhatom: a szorgos, aprólékos, részletekbe menő évközi munkának megvolt az eredménye és látszatja. Csak egy új ellenséggel kellett ezúttal szembeszállnom: a sablónnal, a megszokott frázis hatalmával. A fiúk, kik év végén egyébből is hallanak, olvasnak ilyen üdvözlő beszédeket, annyira rabjai a közkeletű formuláknak, képeknek, hogy akárhányszor rossz helyen, ill. értelmetlenül élnek velük.

* Az 1911—12. évi Értesítőben közölt valamennyi felsőbb osztálybeli magyar tételeket (vagy ötezret) összeállítottam; statisztikájukról kritikailag számolok majd be.

Lássunk egy pár példát: Nem akarom tanár urat hosszú beszéddel úntatni (egy tíz soros kis speechnek a befejezése); el kell válnunk, de szelleme itt marad és álmainkban is folyton Önnel leszünk; egyszerű mondatokkal akarom ecsetelni t. tanár úr érdemeit a tudomány és oktatás terén; fogadja ezen érdemeiért hálañk jeléül e virágot, mert «aki szereti a virágot...»; eljöttünk, hogy learassuk fáradságának jutalmát stb.

Befejezésül még ennyit. Az évnek 103 magyar órája közül 25-öt fordítottam az írásbeli dolgozatok előkészítésére, íratására, javítására, aránylag tehát sok időt. A fogalmazásnak ezer csínját-bínját félig sem meríthettem ki, rendszerbe foglalásukkal még sokat kell foglalkoznunk, a tanulókat azonban — azt hiszem — hozzászoktattam a komoly, tudatos fogalmazáshoz. És azért a reá fordított időt nem sajnálom. Elvem az volt, hogy minden dolgozat egy-egy különleges célnak, rendszeren stilisztikai feladatnak szójjon, mely tisztán lebegjen a tanár szeme előtt. Ennek megfelelően a javítás is elsősorban fogalmazásbeli vagy szerkesztésbeli hibákra, gyengékre szorítkozzék, még pedig olyanokra, melyek magából a tárgyból, a tétel mineműségéből folytak. A téma alkalmasságán fordul meg elsősorban a dolgozat sikere. Épen azért a témaadáskor óvakodjunk a sablontól. Keressünk változatosabb, ötletesebb, természetesebb és gyakorlatibb témákat és az így folytatandó kísérletezésnek meglesz a várt eredménye.

FÜRST ALADÁR.
